

Michalski Mariusz
Dalecka Agnieszka

PRAWNE ASPEKTY ZATRZYMANIA OSOBY

Zatrzymanie obywatela jest jednym z uprawnień przysługującym organom zajmującym się zwalczaniem przestępczości, które w bardzo wysokim stopniu ingeruje w wolności obywatelskie.

Czynność zatrzymania osoby jest bardzo często niezbędną i jedyną możliwością zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego. Natomiast z punktu widzenia społeczeństwa jest to uprawnienie, które niewątpliwie każdorazowo godzi w podstawowe prawa i wolności gwarantowane przez konstytucję¹. Z tego powodu decyzja o zatrzymaniu osoby musi być podjęta po szczegółowej analizie materiałów sprawy, ocenie, czy w danym przypadku jest to konieczny środek i czy jego zastosowanie jest wymagane w danej sytuacji. Pomimo praw, jakie przysługują osobie zatrzymanej, przeprowadzenie tej czynności zawsze stanowi naruszenie praw gwarantowanych konstytucyjnie każdemu obywatelowi i dlatego może być dokonywane w ściśle określonych przez prawo przypadkach. Jak wskazuje się w literaturze *zatrzymanie narusza gwarantowane przez konstytucję prawo człowieka do wolności, dlatego może być stosowane tylko w wypadkach przewidzianych w ustawie i ze szczególną rozważą. Jest środkiem przymusu, który polega na krótkotrwałym pozbawieniu człowieka wolności. Osoba zatrzymana nie może swobodnie dysponować swoją wolą ani podejmować działania zgodnie z własną wolą*².

Można spotkać się ze stanowiskiem, że zatrzymanie osoby należy rozumieć jako *krótkotrwałe pozbawienie wolności celem zastosowania środka zapobiegawczego sensu stricte lub przymusowego doprowadzenia osoby podejrzanej albo oskarżonej do organu procesowego*³. Wskazuje się również, że jest to samodzielny środek przymusu procesowego⁴.

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).

² M. Goettel, *Podręcznik policjanta. Uprawnienia policjanta*, część 2A, Szczytno 1996, s. 16.

³ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1996, s. 377.

⁴ T. Grzegorzcyk, J. Tylman (red.), *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2003, s. 526.

Przesłanki czynności zatrzymania zostały sprecyzowane w ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego⁵. Zgodnie z art. 244 kpk policja ma prawo zatrzymać osobę podejrzaną, gdy istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo, a zachodzi obawa ucieczki lub ukrycia się tej osoby albo zatarcia śladów przestępstwa bądź też nie można ustalić jej tożsamości albo istnieją przesłanki do przeprowadzenia przeciwko tej osobie postępowania w trybie przyspieszonym.

Jednocześnie w przypadku funkcjonariuszy policji ustawodawca zawarł legitymację do dokonywania czynności zatrzymania osoby w artykule 15 ustawy o Policji⁶, zgodnie z którym zatrzymanie osoby przez funkcjonariusza policji może nastąpić *... w trybie i przypadkach określonych w przepisach Kodeksu postępowania karnego i innych ustaw*⁷. W tym trybie osoba może zostać zatrzymana także przez funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (art. 11 ust. 1 pkt 3 ustawy o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu) jak również funkcjonariuszy Straży Granicznej (art. 11 ust. 1 pkt. 5 ustawy o Straży Granicznej).

W literaturze wiele trudności nastręcza interpretacja słowa „przypuszczenie”, w kontekście treści art. 244 kpk. Należy zgodzić się z R.A. Stefańskim, iż słowo „przypuszczenie” zawiera w sobie pewien margines błędu co do tego faktu. *Wystarczająca jest informacja o możliwości popełnienia przestępstwa przez daną osobą; nie muszą istnieć pewne i sprawdzone dane o sprawcy przestępstwa. Przypuszczenie to jednak nie może być dowolne, ale musi być uzasadnione konkretnymi okolicznościami*⁸. Bez wątplenia brak precyzyjnej definicji tego słowa i traktowanie go jako wyłącznej przesłanki zatrzymania osoby może prowadzić do licznych nadużyć oraz wykorzystania tej instytucji w sposób sprzeczny z intencją ustawodawcy⁹.

Samo popełnienie przez obywatela przestępstwa nie stanowi podstawy do jego zatrzymania. Musi wystąpić jedna z przesłanek uzasadniająca dokonanie zatrzymania, zachodzić obawa ucieczki lub ukrycia się tej osoby albo zatarcia śladów przestępstwa bądź też nie można ustalić jej tożsamości albo istnieją przesłanki do przeprowadzenia przeciwko tej osobie postępowania w trybie przyspieszonym.

⁵ Dz.U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555.

⁶ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r o Policji (Dz.U. z 1990 r. Nr 179, poz. 30 z późn.zm.).

⁷ Art. 15 ust 1 pkt. 2 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. z 1990 r. Nr 179, poz. 30 z późn.zm.).

⁸ R.A. Stefański (red.), *Zatrzymanie według nowego kodeksu postępowania karnego*, Prokuratura i Prawo nr 10/1997, s. 41.

⁹ J. Zagórski (red.), *Zatrzymanie przez policję oraz umieszczenie w policyjnych izbach zatrzymania*, Państwo i Prawo nr 9/2004, s. 90.

Jak wskazuje Ł. Cora, w prawie polskim obok zatrzymania procesowego przewidzianego w kpk występują jeszcze inne rodzaje zatrzymań. Nie realizują one zadań procesowych, gdyż nie są związane z toczącym się procesem karnym. Zatrzymania te w literaturze nazywane są pozaprocesowymi. Mimo że realizują one cele inne niż ściśle procesowe, dokonywane są poza procesem karnym, ingerują również w sferę wolności osobistych. Istota tych zatrzymań sprowadza się bowiem do krótkotrwałego pozbawienia wolności osoby zatrzymanej. Pod tym względem zatrzymanie pozaprocesowe spełniają kryteria środków przymusu, będąc szczególną formą krótkotrwałego pozbawienia wolności, stosowanego bez związku z określonym postępowaniem karnym¹⁰.

W oparciu o ustawę o Policji zatrzymanie osoby zastosowane może zostać wobec osoby pozbawionej wolności, która opuściła zakład karny na podstawie zezwolenia właściwego organu i nie powróciła w wyznaczonym terminie¹¹. W tym przypadku osobę zatrzymaną umieszcza się w pomieszczeniu dla osób zatrzymanych właściwej jednostki policji tylko w sytuacji, gdy wystąpiła przeszkoda uniemożliwiającej jej natychmiastowe doprowadzenie do zakładu karnego lub aresztu śledczego do czasu ustania tej przeszkody¹².

Kolejnym przypadkiem, budzącym wiele kontrowersji jest tzw. zatrzymanie prewencyjne osoby. Ten rodzaj zatrzymania został uregulowany w art. 15 ust. 1 pkt 3 ustawy o Policji. Przepis ten uprawnia policję do zatrzymania w celach prewencyjnych osób w każdej sytuacji, gdy stwarzają one w sposób oczywisty bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego albo mienia bez względu na to, czy ich zachowanie ma w tym momencie cechy czynu zabronionego czy nie. Przepis ten wymaga jednak, aby zatrzymanie stosowała policja w ostateczności, gdy inne środki okażą się bezcelowe lub nieskuteczne¹³. Należy zauważyć, że w powyższym trybie osoba może zostać zatrzymana także przez funkcjonariusza Biura Ochrony Rządu (art. 13 ust. 1 pkt 36 ustawy o Biurze Ochrony Rządu).

O pozaprocesowym zatrzymaniu osoby możemy także mówić, gdy policjant dokonuje zatrzymania osoby na podstawie ustawy o wychowaniu w trzeźwości. Ł. Cora podkreśla, że z treści art. 40 ust. 1 ustawy wynika prewencyjno-porządkowy charakter zatrzymania administracyjnego. Przepis ten postanawia, że doprowadzenie do izby wytrzeźwień osoby znajdującej się w stanie nietrzeźwości jest możliwe wtedy, gdy swoim zachowaniem stwarza ona zagrożenie dla życia lub zdrowia innych osób. Tak ujęta przesłanka tego zatrzymania

¹⁰ Ł. Cora (red.), *O pojęciu pozaprocesowego zatrzymania osoby*, Państwo i Prawo nr 3/2008, s. 72.

¹¹ Art. 15 ust. 1 pkt 2a ustawy o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r. (Dz.U. z 1990 r. Nr 179, poz. 30 z późn.zm.).

¹² Art. 253 § 2 kodeksu karnego wykonawczego z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn.zm.).

¹³ M. Goettel, *Podręcznik policjanta. Uprawnienia policjanta, część 2A*, Szczytno 1996, s. 22.

*odpowiada, zatem wprost przesłance o zatrzymaniu prewencyjnym z art. 15 ust. 1 pkt 3 ustawy o Policji, który nadaje funkcjonariuszom Policji prawo zatrzymania osób stwarzających w sposób oczywisty bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego*¹⁴.

Podczas czynności zatrzymania osoby funkcjonariusz policji zobowiązany jest do przedstawienia się i podania przyczyny zatrzymania. Jednocześnie ma obowiązek wylegitymowania osoby zatrzymanej w celu potwierdzenia jej tożsamości, a także sprawdzenia, czy nie posiada ona przy sobie broni palnej lub innych niebezpiecznych narzędzi. Informując osobę o przyczynach zatrzymania funkcjonariusz zobowiązany jest pouczyć zatrzymanego o przysługujących mu prawach. W wypadku gdy osoba zatrzymana posiada obrażenia lub straciła przytomność, policjant ma obowiązek udzielenia pomocy medycznej w ramach dostępnych środków jak również zapewnienia badania lekarskiego. Badanie lekarskie przeprowadzane jest także na żądanie osoby zatrzymanej oraz w sytuacji gdy zatrzymany cierpi na schorzenia podlegające stałej lub okresowej kontroli lekarskiej, a także gdy przyjmuje leki. Badania wykonuje się również w sytuacji, gdy z posiadanych informacji wynika, że osoba zatrzymana cierpi na chorobę zakaźną, zatrzymana jest kobieta w ciąży.

Zatrzymanie osoby dokumentowane jest poprzez sporządzenie protokołu zatrzymania osoby. Jego kopię doręcza się osobie zatrzymanej. Osoba zatrzymana ma prawo w terminie siedmiu dni wniesienia zażalenia do sądu na zatrzymanie, a także żądania zawiadomienia przez policję wskazanej osoby najbliższej oraz pracodawcy, uczelni lub szkoły, nawiązania w dostępnej formie kontaktu z adwokatem jak również bezpośredniej z nim rozmowy w obecności funkcjonariusza. W sytuacji gdy osoba zatrzymana jest cudzoziemcem, może żądać kontaktu z przedstawicielstwem dyplomatycznym lub urzędem konsularnym. O niniejszych prawach należy zatrzymanego poinformować przed przystąpieniem do formalnego sporządzenia protokołu, po czym wysłuchać go na temat okoliczności zatrzymania. W sporządzanym protokole zatrzymania wpisuje się oświadczenie osoby dotyczące zarówno chęci skorzystania z przysługujących jej praw, jak i samego zatrzymania. Po sporządzeniu protokołu policjant przystępuje do realizacji praw osoby zatrzymanej.

W sytuacji gdy osoba zatrzymana wnosi zażalenia na zatrzymanie, policjant zobowiązany jest niezwłocznie przekazać kopię protokołu zatrzymania wraz z zażaleniem jak również materiały, które uzasadniały zatrzymanie osoby właściwemu miejscowo sądowi rejonowemu.

Jeśli funkcjonariusz odmówiłby realizacji uprawnionych żądań zatrzymanego, naraziłby się na odpowiedzialność karną i dyscyplinarną z uwagi na niedopełnienie obowiązków służbowych i działanie na szkodę osoby zatrzymanej.

¹⁴ Ł. Cora (red.), *Z problematyki karno-administracyjnego zatrzymania osoby do wytrzeźwienia*, Samorząd Terytorialny nr 7-8/2008, s. 137.

O fakcie zatrzymania policjant zobowiązany jest poinformować właściwego prokuratora, a w wypadku zatrzymania żołnierza - także dowódcę jednostki wojskowej.

Na podstawie zaprezentowanej analizy uprawnień organów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo, jakim jest zatrzymanie osoby, można stwierdzić, że wszystkie rodzaje zatrzymań mają jedną wspólną cechę: pozbawiają i ograniczają wolności człowieka. Różnią się jedynie celami. Ponadto E. Skrętowicz dodatkowo je rozróżnia, wskazując, że zatrzymania administracyjne lub penitencjarne nie są bezpośrednio związane z procesem karnym i dlatego są nazywane pozaprocesowymi¹⁵.

W naszej ocenie słuszne jest stwierdzenie, że nie istnieje zatrzymanie, które nie narusza wolności osoby zatrzymanej¹⁶. Dlatego przeprowadzając zatrzymanie osoby, policjant zawsze musi pamiętać, że jest to co prawda jego uprawnienie, ale może być ono stosowane tylko w ściśle określonych przypadkach ze względu na wartości, jakie narusza. Dlatego też funkcjonariusz decydujący się na podjęcie czynności zatrzymania osoby musi być pewien, że istnieją ku temu przesłanki faktyczne i prawne. Należy pamiętać, że w sytuacji gdy zatrzymanie osoby okaże się bezpodstawne, funkcjonariusz może podlegać nie tylko odpowiedzialności dyscyplinarnej, ale również karnej.

¹⁵ E. Skrętowicz (red.), *Proces karny. Część ogólna*, Kraków–Lublin 1996, s. 241.

¹⁶ Ł. Cora (red.), *O pojęciu pozaprocesowego zatrzymania osoby*, Państwo i Prawo nr 3/2008, s. 72.